

UDK: 328(497.5) »1942/1945«
930.25(417.5) »1942/1945«
Stručni članak
Primljeno: 1. 12. 1995.

Arhivsko gradivo o Hrvatskom državnom saboru 1942.–1945.

ZDENKA BAŽDAR
Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Republika Hrvatska

Fond Hrvatskog državnog sabora u vrijeme Drugoga svjetskog rata pohranjen u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, sačuvan je i kao takav važan je izvor za proučavanje razdoblja NDH-a. Autorica donosi, ukratko, sumarni pregled arhivskog gradiva, te upućuje na njegovu vrijednost u proučavanju političkih, socijalnih i gospodarskih prilika u NDH.

Nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske 10. travnja 1941. godine, poglavnik Pavelić donosi odredbe na osnovi kojih je organizirana vlast u Zagrebu (Imenovanje prve Hrvatske Državne Vlade; Zakonsku uredbu o osnivanju velikih župa; Uredbu kojom se ukidaju stari propisi Banovine Hrvatske i dr.). Značaj i uloga Sabora u prošlosti hrvatskog naroda kao tradicionalnog simbola državnosti jedan je od razloga zbog kojeg je poglavnik pristupio ponovnoj uspostavi Sabora i donio uredbu o ponovnom sazivu Sabora (*Narodne novine* od 24. siječnja 1942.).

Poglavnik je isticao »da je Sabor uspostavljen kao prelazno stanje« što je predpostavljalo izradu zakonske uredbe o radu Sabora, ali do toga nije došlo. Predsjednik Vrhovnog suda NDH ustanovio je popis pozvanih u Sabor na osnovu iste uredbe te su prema članu 2. u Hrvatski državni sabor ušli:

- 1.) Živuci hrvatski narodni zastupnici posljednjeg Hrvatskog sabora od 1919. godine
- 2.) Živuci narodni zastupnici izabrani na izborima 1938. godine i osnivači i doživotni članovi Glavnog odbora bivše HSS
- 3.) Živuci članovi Vijeća bivše Hrvatske stranke prava izabrani 1919. godine
- 4.) Događnici, poglavni pobočnici i povjerenici u Glavnom ustaškom stanu Hrvatskog ustaškog oslobodilačkog pokreta
- 5.) Dva predstavnika njemačke narodne skupine«

Pozvano je ukupno 217 osoba, od čega je u samom radu sudjelovalo 150 osoba. Za predsjednika je imenovan Marko Došen, zastupnik Hrvatskog sabora od 1913. do 1918. godine.

Sabor se sastao ukupno 3 puta i to: 23.–28. veljače 1942. kada su ministri i poglavnik podnijeli izvješća o političkom, vojnom i socijalnom stanju u zemlji; u travnju 1942. godine u povodu proslave godišnjice osnutka NDH i u prosincu iste godine, ali samo kao reprezentativno tijelo. Nakon toga do kraja NDH više nije bio sazvan.

Na svom prvom zasjedanju Sabor je prihvatio prijedlog donošenja odluke o ništavnosti svih propisa donesenih između 1. prosinca 1918. – 10. travnja 1941. godine a koji se odnose na hrvatski narod. Taj prijedlog ozakonjen je tek nakon potvrde poglavnika, iz čega je vidljiva stvarna nadležnost Sabora NDH.

Iste godine, 20. veljače, u *Narodnim novinama* je objavljena zakonska odredba o poslovanju Sabora u smislu Zakonske odredbe o Hrvatskom državnom saboru, iz koje se vidi da je za Saborsku pisarnicu i osoblje nadležno Predsjedništvo Vlade.

Gradivo HDS-a NDH nastalo u razdoblju 1942.–1945. godine čuvalo se do 1963. godine u pismohrani Sabora nakon čega je arhivsku građu od Administrativnog odsjeka Sabora preuzeo Hrvatski državni arhiv. Fond se sastoji od ukupno 4 knjige i 48 kutija građe i to:

- 1) Registraturne knjige
- 2) Spisi Predsjedništva HDS-a, zakoni, zakonske odredbe, stampata
- 3) Spisi ureda HDS-a
- 4) Spisi odbora koji su djelovali u sastavu Sabora
- 5) Spisi Saborske blagajne
- 6) Koncepti i ispisi za povijest Hrvatskog sabora

Na osnovi Zakonske odredbe o HDS-u, objavljenje u *Narodnim novinama* 24. siječnja 1942. određuje se uspostava i sastav HDS.

Registraturni sustav Sabora NDH zasnovan je na »Općem poslovnom redu« od 19. rujna 1942. godine kojim je propisan način poslovanja i rukovanja službenim spisima u svim ministarstvima, državnim ravnateljstvima i drugim upravnim oblastima i uredima izuzevši sudove. Uredsko poslovanje se nije mijenjalo nego se zasnivalo na jedinstvenom Poslovniku za opće upravne oblasti objavljenom u *Narodnim novinama* 1931. godine.

ad 1 U fondu HDS-a za razdoblje 1942.–1945. sačuvane su ukupno 4 registraturne knjige (dvije knjige urudžbenog zapisnika i dvije knjige abecednoga kazala). Urudžbeni zapisnik vođen je po godištima 1942., 1943., 1944., 1945. U registraturnim knjigama fonda sačuvana su sva godišta 1942.–1945. iako veliki broj spisa Sabora nije proveden kroz urudžbeni zapisnik (izuzetak je serija Predsjedničkih spisa i spisi Gospodarsko-prometnog odbora koji su većim dijelom dosljedno provedeni). Urudžbeni zapisnik vođen je svake godine od rednog broja 1 i zaključen s posljednjim brojem 31. prosinca tekuće godine.

ad 2 Značajan izvor za proučavanje hrvatske povijesti u razdoblju 1942.–1945. čine Predsjednički spisi Sabora. Sačuvan je popis svih Predsjedničkih spisa Sabora za razdoblje 1942.–1943. koji ukupno sadržava 872 spisa, te mali broj spisa iz 1944. godine. Među njima nalazimo spise koji govore o situaciji u logorima NDH, djelovanju partizana i četnika na području NDH, o vjerskim prilikama u zemlji i ulozi Katoličke crkve; stanju u vojnim postrojbama. Od

zakona i zakonskih uredaba sačuvani su: Opći poslovni red i Zakonska uredba o poslovniku HDS-a; Zapisnici sa I. sjednice Sabora; Upravno razdjeljenje NDH; Knjiga dokumenata o radu ustaškog pokreta u Južnoj Americi.

Serijski se sastoji od 5 kutija registraturne grade i jedne kutije zakona i zakonskih odredaba.

ad 3 Serijska spisa ureda HDS-a odnosi se na spise nastale u pisarnici HDS-a tj. sačuvani su brojni zapisnici sa sjednica HDS-a, njegovih odbora, zakonske odredbe, podjela odlikovanja, spisi o proslavi godišnjice osnutka, podaci o saborskim dužnosnicima, nacrt zakona o seljačkom domu, kartoteka HDS-a, inventar Sabornice iz 1944. godine.

ad 4 Sabor je djelovao po odborima, a predmeti saborske rasprave i odlučivanja bili su: prijedlozi odbora, prijedlozi vlade, prijedlozi predsjedništva. Razdoblje najjače saborske djelatnosti pada u 1942. godinu a razvojem vojne situacije pojačan je rad Odbora za opće narodnu obranu i to u vremenu 1944.–1945. godine. Odbori koji su djelovali u sastavu HDS-a su sljedeći:

a) Odbor za rizničarske poslove – sačuvani su stenografski zapisnici sa sjednica o organizacijskim problemima unutar Sabora, problemima konfiskacije državne imovine, radničkom pitanju, financijskom zakonu NDH, zakonu o podržavljenom imetku i dr.

b) Odbor za narodno gospodarstvo i promet – sadržava stenografske zapisnike sa sjednica koji su složeni kronološki za godinu 1942. Odbor za gospodarstvo i promet bavio se pitanjima vezanim za privrednu situaciju u zemlji. Sačuvani su zapisnici o cijenama hrane; unaprjedenju privrede; prehrambenim prilikama u zemlji, opskrbi vojske, činovništva, radništva i gradova, gradnji cesta, trgovini, podržavljenju šuma, željezničkoj mreži, obrađivanju zemlje, kolonistima, rudnicima i sl.

c) Odbor za nastavne poslove – donosi na svojim sjednicama tijekom 1942. rasprave o organizaciji školstva, školskog programa, rasprave o Nacrtu zakona o pučkim školama u NDH; razvoju građanske škole; vjeronauku u školama.

d) Odbor za pravosudne i bogoštovne poslove – djeluje tijekom 1942. godine, bavi se pitanjima o seljačkom dobru, zaštiti seljačkog posjeda; seljačkim zadrugama; teritorijalnoj podjeli Hrvatske; donosi Nacrt zakona o seljačkom domu i dr.

e) Odbor za pravosudne i zdravstvene poslove – sačuvani su zapisnici sjednica; razmatra pitanja o formiranju odbora za pravosudne poslove, radničko pitanje, Nacrt osnove građanskog zakonika i sl.

f) Odbor za molbenice – djelovao je u sastavu Sabora tijekom 1942. godine. Razmatrao je molbenice upućene Saboru i prosljeđivao ih nadležnim ustanovama.

g) Odbor za ovjerovljenje članstva i nepovrijedivost – sačuvani su popisi članova HDS po odborima, spisi o uručenju vjerodajnica za 1942. godinu.

h) Odbor za saborske poslove – čuvaju se stenografski zapisnici sjednica na kojima se govorilo o situaciji u pojedinim županijama, imunitetu zastupnika članova Sabora; poglavnikov otpis sazivu Sabora; svečani govor poglavnika Ante Pavelića u Saboru kojim se proglašava ponovno otvaranje HDS-a, govor predsjednika HDS-a Marka Došena o radu Sabora.

i) Spisi središnjeg odbora Proslave godišnjice NDH iz 1942. godine – sačuvani su dokumenti vezani uz proslavu NDH po župama.

j) Odbor ONO – sačuvani su spisi 1944.–1945. godine i to: razne naredbe, Načela o ustrojstvu hrvatskog domobranstva, izvještaji o ustrojstvu i radu Pučkog ustaškog odbora, Zapisnik o predaji materijala ONO, koji je ostao u sastavu PV, dužnosti obrambenih odbora.

ad 6 Spisi saborske blagajne predstavljaju seriju dokumenata za razdoblje 1942.–1943. uglavnom račune pristigle u blagajnu HDS.

ad 7 Serija i ispisi za povijest Hrvatskog sabora obuhvaća čitav niz priloga i članaka iz hrvatske povijesti i govore (M. Došen, A. Pavelić).

Iz grade je vidljivo da je rad Sabora NDH kao i nekolicine drugih institucija bio ograničen u svom djelovanju i da je imao uglavnom savjetodavni karakter, te u odnosu na Vladu nije imao stvarnih kompetencija. Na temelju rada pojedinih saborskih odbora i izvještaja koje su donosili ministri vidi se da je privredna a i teška politička situacija u Hrvatskoj, s jedne, i organizacija same Nezavisne Države Hrvatske, s druge strane, bitno utjecala na djelokrug rada Hrvatskoga državnog sabora 1942.–1945.

Fond HDS-a dosta je cjelovito sačuvan i kao takav predstavlja značajan izvor za proučavanje hrvatskih političkih, socijalnih i ekonomskih prilika na našem području u razdoblju 1942.–1945. godine.

S U M M A R Y

ARCHIVAL MATERIAL ABOUT THE CROATIAN PARLIAMENT FROM 1942 TO 1945

The fund of Croatian Parliament during the World War Two is kept in the Croatian State Archives in Zagreb and it is an important source for studying the period of the Independent State of Croatia. The author presents a short survey of the archival material, pointing out its value in studying political, social and economic situation in the Independent State of Croatia.